

Nasze Środowisko

Dodatek do miesięcznika „Ziemia Parczewska” poświęcony sprawom ekologii

nr 8/2003

Ukazuje się przy wsparciu finansowym Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Lublinie

Poleski Park Narodowy, leżący na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim, należy do najmniej znanych i odwiedzanych parków w Polsce. Jest jedną z niewielu naturalnych pozostałości po bagiennych terenach dawnego Polesia, obecnie w większości zmeliorowanych. Tereny parku, leżące na wododziale Bugu i Wieprza, również były poddawane lokalnym melioracjom, nawadnianiu, odwadnianiu, regulacji itp. Park jest mozaiką terenów rolniczych, niewielkich powierzchniowo lasów, bagien i niedużych jezior. Największą wartość przyrodniczą mają tereny bagiennie. W parku spotykamy wszystkie rodzaje torfowisk: wysokie, niskie i przejściowe. Szczególnie charakterystyczne są torfowiska przejściowe, rozwijające się na

Parki narodowe w Polsce

Poleski Park Narodowy

Specyficzna flora i fauna występuje też w licznych torfiarkach, podeszłych wodą dawnych wyrobiskach torfu, porożrzucanych w wielu miejscach parku narodowego. Największy jednolity kompleks torfowisk znajduje się w enklawie położonej na południowy wschód od zasadniczego obszaru parku na bagnach Bubnów i Staw. Liczący około 2000 ha obszar zajmują unikalne zasadowe torfowiska niskie, które rozwinęły się na podłożu bogatym w węglan wapnia. Dzięki temu rosną na nim wapieniolubne rośliny bagiennie, jak kłoc wiechowata, a także wiele innych bardzo rzadkich gatunków, np.: goździk pyszny, goryczka wąskolistna, kosaciec syberyjski, grzebień północny.

Torfowiska wysokie porośnięte są na ogół sosnowymi borami bagiennymi. W parku znajduje się też trochę lasów typu grądy, olsy, niewielkie płyty dąbrowy świetlistej, naturalnie rozwijające się brze-

ziny i sztuczne drzewostany sosnowe. Zbiorowiska roślinne płynnie przechodzą jedno w drugie, czemu sprzyja ukształtowanie terenu. Różnica wysokości między najwyższym a najniższym punktem parku wynosi 10 metrów, na ogół jest tu prawie całkowicie płasko. Krajobraz jest jednak bardzo zróżnicowany. W mozaice środowisk wyróżniono ponad 200 zespołów roślinnych, w większości nieleśnych, co jest rekordowym wynikiem na tak małej powierzchni w warunkach naszej strefy klimatycznej.

We florze parku wyróżnia się siedem gatunków roślin owadożernych: trzy gatunki rosiczek, trzy pływaczy i znana tylko z 10 stanowisk w Polsce aldrowanda pęcherzykowata. Rośliny te występują w bardzo ubogich w azot i mikroelementy wodach dystroficznych jezior i na torfowiskach wysokich i przejściowych.

Park w statystyce

Rok założenia	1990
Powierzchnia parku	9762 ha
Powierzchnia obszarów ochrony ścisłej	0 ha
Powierzchnia leśna	4780 ha
Liczba gatunku roślin naczyniowych	około 1000
Liczba gatunków mszaków i porostów	około 500
Liczba gatunków grzybów	brak danych
Liczba gatunków ssaków	35
Liczba gatunków ptaków (lęgowych)	168 (146)
Liczba gatunków owadów	brak danych

zarastających jeziorach. Składają się z koczucha mchów torfowców, roślin zielnych i krzewinek zwanych lokalnie spleją, która ugina się i faluje pod stopami. Występuje tu wiele rzadkich i chronionych gatunków roślin, jak np. reliktowe brzoza niska, wierzba lapońska, modrzewnica zwyczajna, turzyca bagienna i wiele innych. Spleja otacza zarastające dystroficzne jeziora, które charakteryzują się szerokim pasem roślinności wodnej przy brzegach i jej kępami w toni wodnej. Jeziora są bardzo płytkie, ale niebezpieczne, np. jezioro Długie ma ok. 2 metrów głębokości słupa wody i 10-metrową warstwę mulistych osadów na dnie.

Regionalny Ośrodek Informacji o Unii Europejskiej

16 czerwca 2003 roku w Starostwie Powiatowym w Parczewie odbyło się seminarium informacyjno – promocyjne dotyczące funkcjonowania Regionalnego Ośrodka Informacji o Unii Europejskiej, w ramach Programu Agro – Info pt.: *Działalność Regionalnego Ośrodka Informacji o Unii Europejskiej. Społeczno – ekonomiczne skutki integracji dla społeczności lokalnych*, zorganizowane przez Fundację Akademii Rolniczej w Lublinie im. W. Witosa.

Podczas spotkania przedstawiono m.in.: wymagania stawiane przed firmami w warunkach otwartego rynku europejskiego, funkcjonowanie gospodarstw rolnych w UE, skutki integracji dla samo-

rządu terytorialnego, a także dostępne programy oświatowo-edukacyjne dla nauczycieli.

Do udziału w seminarium zaproszeni zostali przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego, przedsiębiorcy, rolnicy, przedstawiciele oświaty i organizacji społecznych z terenu powiatu parczewskiego.

Ośrodek Informacji o Unii Europejskiej działa w ramach struktur Fundacji Akademii Rolniczej w Lublinie im. W. Witosa. Siedziba Ośrodka mieści się w Lublinie, przy ul. Karłowicza 4, pok.809. Porady i informacje dla beneficjentów z terenu powiatu parczewskiego są również udzielane w siedzibie **Filii Fundacji w Parczewie**, przy ul. Żabiej 24, tel. 355 14 01.

Zdrowie mamy tylko jedno

Zgodnie z założeniami reformy systemu edukacji, nowe programy nauczania kładą większy nacisk na kształcenie umiejętności praktycznych i integrację międzyprzedmiotową niż na zdobywanie tylko samej wiedzy teoretycznej. Realizacji takiej koncepcji sprzyjają ścieżki edukacyjne, które uzupełniają dziedziny wiedzy szkolnej o nową tematykę, aktualną w czasach współczesnych, a nie znajdującą dotychczas w pełni należnego sobie miejsca w przedmiotach tradycyjnych.

Jedną ze ścieżek edukacyjnych jest **edukacja prozdrowotna**. Nauczanie i wdrażanie do realizacji prozdrowotnego stylu życia, poczynając od najmłodszego pokolenia, jest warunkiem poprawy stanu zdrowia całego społeczeństwa. Przekazanie wiedzy o zdrowiu, kształtowanie właściwych postaw wobec zdrowia, utrwalanie odpowiednich nawyków, umiejętności – to główne zadania stawiane przed współczesną szkołą.

W naszej szkole skuteczniejsza realizacja tych zadań stała się możliwa, między innymi poprzez zastosowanie w procesie dydaktycznym aktywizujących metod nauczania. Należy do nich metoda projektów. Zastosowana metoda stworzyła sytuację wyzwalającą aktywność i samodzielność uczniów, pozwoliła im również błędzić, mylić się, elastycznie reagować na pojawiające się trudności oraz prezentować efekty swojej pracy. Nauczyciel w tej sytuacji stał się doradcą, obserwatorem, przewodnikiem w rozwoju zainteresowań swoich uczniów, organizatorem procesu uczenia się.

Projekt edukacyjny „*Jak prawidłowo odżywiać się, czyli czy wiesz co jesz?*” realizowany był wśród uczniów klas piątych. Zainteresowanie dodatkową pracą okazało się ogromne. Uczniowie pracowali w zespołach wg otrzymanej instrukcji. Wyniki swojej pracy zaprezentowali na zajęciach warsztatowych, które odbyły się 4 kwietnia 2003 roku.

W warsztatach prozdrowotnych wzięli udział uczniowie, nauczyciele, szkolna służba zdrowia, dyrekcja szkoły i zaproszeni goście PSSE w Parczewie. Głównym celem imprezy było propagowanie zdrowego stylu życia.

Warsztaty rozpoczął Wiesław Klajda – dyrektor PSSE w Parczewie wykładem na temat właściwego odżywiania się. Klasa

IV c przygotowała i zaprezentowała inscenizację „*Baśń o panowaniu Zdrówka*”, która uświadomiła wszystkim obecnym wpływ różnorodnych czynników na nasze zdrowie. Zgodnie z przesłaniem baśni, te same czynniki co niegdyś, zagrażają i obecnie naszemu zdrowiu. Z tym, że lista czynników zagrażających wciąż się wydłuża, wraz z rozwojem cywilizacji i szybkim tempem życia. Zasadniczą częścią imprezy było podsumowanie projektu edukacyjnego realizowanego w naszej szkole w marcu 2003 roku. Każda klasa piąta kolejno dokonała prezentacji wyników swojej samodzielnej pracy. Poszczególne prezentacje dotyczyły głównych składników pokarmowych czyli białek, tłuszczów, soli mineralnych, węglowodanów i witamin. Inwencja, pomysłowość i kreatywność uczniów przeszła oczekiwania uczestników warsztatów. Było zabawnie i kształcąco. Klasa Va - Białka – „Program Telewizyjny”; Klasa Vb - Tłuszcz – „Służba Zdrowia prezentuje”; Klasa Vc - Sole mineralne – „W szkolnej ławie”; Klasa Vd - Węglowodany – „Scenka - Kto pyta, nie błądzi”; Klasa Ve – Witaminy – „Bajka z morałem”.

W czasie prezentacji niektóre grupy przygotowały i rozpowszechniały ulotki na temat racjonalnego żywienia, było wspólne rozwiązywanie krzyżówek i degustacja żywności.

Podsumowując warsztaty, prowadząca uroczystość Iza Fałek przypomniała o najważniejszych zasadach właściwego odżywiania:

- prawidłowy dobór produktów żywnościowych, tak aby zawierały one wszystkie składniki pokarmowe,
- właściwa ilość pokarmów,
- spożywanie świeżej żywności,
- prawidłowe zaplanowanie kolejnych posiłków oraz higieniczne warunki przyrządzenia i spożywania posiłków.

Mam nadzieję, że realizowany wspólnie z koleżanką **Danutą Szyrowską** projekt edukacyjny i zajęcia warsztatowe spełniły postawione cele. Przekazując uczniom wiedzę o zdrowiu, właściwym odżywianiu, kształtując ich postawy i nawyki staramy się wdrażać naszych uczniów do postaw prozdrowotnych we wszelkich przejawach życia codziennego, poczynając od małych spraw, które w konsekwencji mogą mieć wpływ na ich przyszłe życie.

Szlachetne zdrowie - nikt się nie dowie, jako smakujesz – aż się zepsujesz”

J. Kochanowski

Anna Lipska

Nauczyciel przyrody w SP 1 w Parczewie

Smętnica – tyśmienicki kurhan

Wśród oparów i mgieł nad rzeką krętą, wijącą się pobliskich stawach, zaroślach i lasach, snuje się Smętnica – przypominająca postać młodej dziewczyny obleczonej w popielatą szatę, idąca w zadumie brzegami rzeki z wielką żałością i lamentowaniem. Przemierza wiele wiorst i swoją opieką otacza szczątki spoczywających w kurhanie, którego chronią olbrzymie, spróchniałe, kilkudziesięcioletnie lipy i trzy krzyże z podwójnymi ramionami i napisem: „Od powietrza, głodu, ognia i wojny – zachowaj nas Panie”, także ledwie trzymające się gruntu.

Wielokroć mieszkający w pobliżu kurhanu widują sylwetkę, która w postaci Kłęcznicy spędza wiele chwil wśród tych, którymi musi się opiekować. Zapewne jest pocieszycielką strapiionych. Podanie głosi, iż podczas wielkiej zarazy cała miejscowa ludność wymarła. Zwłoki ich pochowano na pobliskim wzgórzu. Po kilkudziesięciu latach zapomniano, jak to zwykle bywa, o przeszłości. Nowi osadnicy nie pamiętali tych wydarzeń żyli spokojnie, rozkoszując się radością życia.

Jednak nad pogrzebanymi zawsze czuwała Opatrzność, powierzając troskę o wspomnienia owej Smętnicy, bowiem umarli muszą ponownie powstać z martwych.

Lechostaw Płowaś

Jest to ostra wirusowa choroba zakaźna, która występuje w różnych postaciach klinicznych i atakuje głównie ośrodkowy układ nerwowy.

Chorobę wywołują flawirusy. Do zakażenia dochodzi najczęściej w wyniku ukłucia przez zakażonego kleszcza, ale może ona szerzyć się także drogą pokarmową przez picie surowego mleka pochodzącego od zakażonych krów, kóz i owiec. Chorują dzieci i dorośli w wieku od 3 do 80 lat, najczęściej w wieku 15-50 lat. Nasilenie zachorowań obserwuje się od kwietnia do października, niekiedy ze szczytem w czerwcu i we wrześniu, co wiąże się z aktywnością kleszczy.

U części osób choroba może przebiegać łagodnie i tylko badanie krwi potwierdza zakażenie. W innych przypadkach przebieg jest dwufazowy. Pierwsza faza choroby pojawia się po 7-14 dniach od kontaktu z kleszczem i przebiega z gorączką oraz objawami podobnymi do grypy. Objawy te utrzymują się około tygo-

Rekordowe parostki

Pozyskiwanie rekordowych trofeów myśliwskich jest wydarzeniem, zdarzającym się w Polsce co kilkadziesiąt lat. W grupie parostków (poroża kozła sarny) w dziejach naszego łowiectwa mamy dotychczas dwa rekordowe trofea. Pierwsze wycenione na Wystawie Międzynarodowej w Berlinie w 1937 r. na 196,00 pkt. CIC, gdzie były rekordem świata, a dodatkowo uzyskały tytuł „Rekordu wszechczasów” i „Rekordu XX wieku”. Podczas obchodów 60-lecia Polskiego Związku Łowieckiego i organizowania regionalnych wystaw łowieckich komisja międzynarodowa wyceniła parostki pozyskane w 1982 r. w Krzystkowicach na

Na zdjęciu: od lewej: organizator polowania Jerzy Golbiak i myśliwy z Niemiec – Jochen Sudbrack ze wspianym trofeum.

201,47 pkt CIC, które zdetronizowały sławne trofeum z Nienadowej i dotychczas są rekordem Polski.

W maju tego roku Koło Łowieckie nr 57 „Jeleń” w Parczewie gościło myśliwego z Niemiec – Jochena Sudbracka, który chciał koniecznie pozyskać mocne parostki. Podczas ранego wyjścia 16 maja kol. Zdzisław Trochonowicz (myśliwy z koła) podprowadził go do kozła, którego poroże zachwyliłoby każdego myśliwego. Regularny, mocny szóstak o długości tyk powyżej 28 cm, częściowo w scypule i masie brutto (zważonej 18 maja) 861g. Według wstępnej wyceny (też z 18 maja) parostki uzyskały powyżej 210 pkt. CIC, lecz zgodnie z międzynarodowymi wytycznymi ostateczna

wycena może być wykonana po 3 miesiącach od daty pozyskania. Po tym czasie na pewno ulegną zmianie (zmniejszeniu) niektóre cechy pomiarowe, ale mimo tego powinny być nowym rekordem Polski. Organizator polowania, Jerzy Golbiak zadbał, aby rekordowe trofeum pozostało w kraju. Szczęśliwy nemrod Jochen Sudbrack nie protestował, podszedł do wyjątkowej sytuacji z pełnym zrozumieniem, za co należą mu się słowa uznania. Rekordowe trofeum powinno bowiem trafić do muzeum łowieckiego, gdzie będzie podziwiane przez zwiedzających, nie tylko myśliwych. Podobny los spotkał również poprzednie rekordowe polskie parostki.

Roman Dziedzic („EP” nr 7/03)

dnia. Po kilku dniach lepszego samopoczucia występuje druga faza choroby z bólami głowy, gorączką, wymiotami, nudnościami, objawami oponowymi i zmianami zapalnymi w płynie mózgowo-rdzeniowym. Objawy te zwykle ustępują po 2-3 tygodniach i pacjent zdrowieje. Choroba może przebiegać ciężko, gdy

Cykl ten zachodzi niezależnie od człowieka. W Polsce od wielu lat zachorowania na kleszczowe zapalenie mózgu występowały głównie na terenach endemicznych w województwie białostockim, suwalskim i olsztyńskim. Od 1993 roku liczba zgłoszonych zachorowań pokaźnie wzrasta – co roku zgłasza się od 181 do

Kleszczowe zapalenie mózgu (kzm)

wystąpią objawy mózgowo-rdzeniowe, rzadko ma przebieg śmiertelny, czasem stwierdza się następstwa pochorobowe pod postacią niedowładu lub zaniku mięśni.

Zachorowania są związane na ogół z ogniskami przyrodniczymi, w których wirus krąży między zwierzętami (gryzonie, zwierzyna leśna, ptaki wędrowne) i przenosicielami wirusa, którymi są kleszcze.

267 przypadków. W Polsce wystąpiły trzy ogniska kleszczowego zapalenia mózgu szerzące się **drogą pokarmową przez picie mleka zakażonych krów** (woj. olsztyńskie – 1974 r.) i **mleka koziego** (woj. kieleckie -1995 r. i woj. wrocławskie – 1996 r.).

Nasilenie zachorowań na kzm obserwuje się od 1993 r. także w wielu krajach europejskich.

Zapobieganie i zwalczanie zachorowań polega na:

- a. stosowaniu środków ochrony osobistej, tj.
  - noszeniu odpowiedniego ubrania w lesie,
  - wczesnym i ostrożnym usunięciu kleszcza ze skóry,
  - stosowaniu środków odstraszcających kleszcza (repelenty).
  - gotowaniu mleka pochodzącego od krów, kóz i owiec.
  - unikaniu pobytu w rejonach zakażonych przez kleszcze.
- b. Uodpornieniu ludzi poprzez szczepienia.

Szczepienia zaleca się osobom przebywającym na terenach endemicznych: zatrudnionym przy eksploatacji lasów, stacjonującemu w lasach wojsku, rolnikom, młodzieży odbywającej praktyki oraz turystom, uczestnikom obozów i kolonii.

Poniżej zamieszczona mapa Polski przedstawia tereny dużego i średniego zagrożenia kleszczowym zapaleniem mózgu.

Kompetencje nauczyciela wychowania fizycznego

dokończenie z poprzedniego numeru ZP

3. Kompetencje współdziałania wyrażają się skutecznością zachowań społecznych i sprawnością działań integracyjnych. Kompetencje te przejawia nauczyciel, który:

- rozumie związki zachodzące pomiędzy postawą zawodową i własną osobowością, preferowanym przez siebie stylem oddziaływania wychowawczego (stylem interakcyjnym) a procesami zachodzącymi w klasie szkolnej;
- preferuje odpowiedzialność osobistą nad normami posłuszeństwa w kontaktach międzyludzkich, potrafi zmobilizować uczniów do współdziałania a nie tylko do współzawodniczenia;
- który umie rozwiązywać sytuacje konfliktowe poprzez negocjacje i kompromis;
- wyzwala i spożytkowuje inicjatywę uczniów dla procesów rozwojowych;
- satysfakcjonuje wychowanka poprzez docenianie jego możliwości;
- który potrafi nawiązać i utrzymać kontakt z wychowankiem stosując różne techniki;
- preferuje komunikowanie uczuć nad komunikowaniem ocen;
- opracowuje i wdraża autorską koncepcję kształcenia integracyjnego;
- potrafi kształtować postawy prospołeczne i prorodzinne swoich uczniów.

4. Kompetencje kreatywne wyrażają się u nauczyciela poprzez innowacyjne i nieszablonowe działania.

- Posiada je nauczyciel, który :
- umie działać niestandardowo;
  - potrafi wyzwalać u uczniów samodzielność myślenia i kreatywność zachowań w procesie edukacyjnym;
  - potrafi posługiwać się technikami badawczymi w rozpoznawaniu zjawisk pedagogicznych;
  - umie myśleć krytycznie i kreatywnie oraz potrafi rozwijać tego rodzaju myślenie u swoich uczniów;
  - który nie oczekuje na gotowe wzory, lecz sam potrafi tworzyć teorię i oryginalne rozwiązania organizacyjno-metodyczne w pracy;
  - potrafi sprawnie i twórczo rozwiązywać problemy edukacyjne;
  - „myśleć w biegu”;
  - działać na rzecz zwiększania samodzielności podmiotów edukacyjnych.

Takie działania nauczyciela oddalają się od edukacji adaptacyjnej i sprzyjają edukacji kreatywnej. W naszym kraju, od wielu lat czynione są wysiłki zmierzające do promowania i upowszechniania niestandardowych i innowacyjnych rozwiązań w wychowaniu fizycznym. Podejmuje je między innymi Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej systematycznie organizując konkursy i konferencje przeglądowe. Na tych konferencjach nauczyciele mogą zademonstrować własne nowatorskie rozwiązania organizacyjno-metodyczne w wychowaniu fizycznym.

5. Kompetencje informatyczne wyrażają się sprawnym korzystaniem z nowoczesnych źródeł informacji.

- Posiada je nauczyciel, który:
- posługuje się obcymi językami i zna język informatyczny;
  - potrafi wykorzystać technologię informatyczną w procesie wychowania fizycznego oraz do wspomagania własnych i uczniowskich procesów uczenia się i usprawniania (np. umie korzystać z bazy danych, sieci internetowej, poczty elektronicznej);
  - potrafi tworzyć autorskie programy edukacyjne i udostępniać je w publikacjach innym szkołom i nauczycielom.

6. Kompetencje moralne wyrażają się w zdolności do pogłębionej refleksji moralnej przy ocenie dowolnego czynu etycznego.

Kompetencje te posiada nauczyciel, który:

- zna własne powinności etyczne wobec podmiotów wychowania i stara się sprostać tym wymogom;
- potrafi myśleć i działać preferencyjnie dla dobra swoich wychowanków;
- stawiać sobie pytania o granice prawomocności etycznej swojej pracy zawodowej, współodpowiedzialności moralnej za zdrowie i rozwój swoich wychowanków [1.2.]

W przedstawionych wyżej standardach kompetencji zawarte są dyspozycje instrumentalne i kierunkowe. Są to czynniki warunkujące efektywność pracy pedagogicznej nauczyciela wychowania fizycznego.

Andrzej Hulajko

Wypowiedź Gabrieli Bilkiewicz - prezesa Stowarzyszenia rzecz aktywizacji mieszkańców Polesia Lubelskiego w Podedwórzcu podczas seminarium bibliotekarzy pow. parczewskiego pod nazwą „Wakacyjna lekcja regionalna” (Hołowo, 3 lipca 2003 r.)

W ostatnich latach obserwujemy w naszym kraju rosnące zainteresowanie edukacją regionalną. Podobne tendencje występują w Europie Zachodniej i w Stanach Zjednoczonych. Niemal wszystkie dokumenty Rady Europy i Unii Europejskiej poświęcone kulturze podkreślają ogromną rolę kultury lokalnej i regionalnej w rozwoju Europy. Znalazło to odbicie w naszych programach szkolnych, w których od 1999 roku funkcjonują między powiatowe ścieżki kształcenia.

Jedną z nich jest „Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie”. Jej rola w wychowaniu młodego człowieka jest ogromna. Ma ona na celu uświadomienie dziecku, że jest dziedzicem ziemi, na której żyje, że jest to jego Mała Ojczyzna. Prawdziwym patriotą może okazać się bowiem tylko taki człowiek, który jest świadomy, wręcz dumny ze swoich korzeni rodzinnych i rodzimych.

Edukacja regionalna

Chcąc więc kształtować miłość do ojczyzny trzeba najpierw uczyć kochać swoją ojcowiznę i jej dziedzictwo kulturowe. Bardzo trafnie ujmuje to Maria Jakubowska (cytuje) „*Trudno być patriotą swojego kraju nie znając i nie kochając swojej małej ojczyzny – najważniejszego, własnego miejsca na ziemi. Jeśli tej miłości nie ukształtuje szkoła i środowisko – po prostu nie ukształtuje się wcale*”.

Dostrzegając wielką rolę edukacji regionalnej w kształtowaniu tożsamości narodowej młodego pokolenia nasze Stowarzyszenie złożone głównie z nauczycieli postanowiło w sposób praktyczny realizować to zadanie. Poznając ginące zawody Lubelszczyzny w działaniu i gromadząc związane z nimi przedmioty kultury materialnej staraliśmy się uświadomić dzieciom i młodzieży, jakie są ich korzenie, co łączy nas z przeszłością po to aby przekazać tę ziemię i jej dziedzictwo następnym pokoleniom nie tylko bez uszczerbku, ale bogatszą i piękniejszą.

dokończenie w następnym numerze ZP